

УДК 168.522

К 20

Андрій КАПКО

КОНТРКУЛЬТУРА ТА ЛЮДИНА КОНТРКУЛЬТУРИ

У статті досліджується контркультура як специфічно “інший” спосіб ставлення до дійсності, який за своєю сутністю протилежний до загальноприйнятого. Кожна культурна епоха є багатоманітна та багатогранна у проявах загальних тенденцій розвитку, ставленні до традицій, утвердженні людського духу. Контркультура, як культурно-історичний феномен, є творцем особливого типу людської особистості, нового рівня світосприйняття та світобачення, віддзеркаленням тих глибоких деструктивних процесів, які мали місце у суспільстві.

Ключові слова: *контркультура, особистість, хіппі, нонконформізм, видіння, гедонізм, екстаз.*

Феномен контркультури є “хворобою” не лише сучасного суспільства та сучасної людини. Прояви асоціальної поведінки завжди існували протягом усієї історії людства: кінізм, юродство, декаданс. Антагонізм між соціальним та асоціальним досяг свого апогею саме в контркультурі. Вона постає виразником глибокої соціокультурної кризи Заходу, що вразила механізми соціалізації, передачі практично-життєвих, морально-етичних та світоглядних установок від одного покоління до іншого. Контркультура не стала альтернативним варіантом соціалізації, а була спрямована на відмову від будь-якої соціалізації.

Контркультура стає предметом активних дискусій та суперечок наприкінці 60-х – на початку 70-х рр. ХХ століття. Зацікавленість цією проблематикою була спричинена публікацією двох книг: Т. Роззака “Створення контркультури” [9] та Ч. Рейча “Америка, що зеленіє” [8]. Саме американським

соціологом Теодором Роззаком було введено термін “контркультура”, яким він спробував охопити найрізноманітніші духовні віяння, спрямовані проти панівної культури.

Ю. Давидов та І. Роднянська у книзі “Соціологія контркультури” [4] дають загальну характеристику контркультури в її основних формах та проявах, розглядають теоретичну та практичну сторони феномену, аналізують концепції основних представників цього напрямку. Угорський дослідник Єва Анчел [1] досліджує такі особливі прояви людської свідомості, як почуття відчаю, страху, безвиході, коли людина поступається жорсткій реальності чи намагається їй протистояти, а також простежує шлях людини від “сліпого бунту до самозречення, її вибір між байдужістю та екстазом...” [1, 5].

Філіп Боноскі у книзі “Дві культури” [2] показує зв’язок найбільш суперечливих явищ суспільної свідомості з історичними реаліями. Він не є однобічним та упередженим в аналізі матеріалу, а дає об’єктивну картину існуючого стану речей, розкриваючи засади ідеології контркультури у найрізноманітніших варіантах та формах.

У цій статті розглядається контркультура як культурно-історичний феномен, який безпосередньо пов’язаний із певним типом особистості – людиною контркультури. Ця проблематика в науковій літературі представлена дещо поверхнево і фрагментарно, тому наше завдання полягає у систематизації наявного культурологічного матеріалу і окреслення на його основі образу контркультури загалом та індивіда контркультури зокрема.

Метою дослідження є аналіз феномену контркультури та того типу особистості, що нею був сформований: всебічне висвітлення та виокремлення ціннісних орієнтацій, принципів діяльності, життєвих орієнтирів, ідеалів та цілей, які у контркультурному середовищі постають основними та першочерговими.

Людська особистість у своїй індивідуальності та неповторності є дзеркалом тієї епохи, в якій вона формується; своєрідною губкою, яка всмоктує в себе всю різноманітність соціально-культурних відносин та зв’язків. “Усі суспільні зміни або творяться, або гинуть в індивідах, їхніх характерах та

потребах, у деяких їхніх рисах чи в багатосторонності їхньої індивідуальності” [1, 130].

Людина живе у суспільстві не тому, що для неї так краще жити, а тому, що лише там як член суспільства вона може стати саме людиною. Людина творить суспільство, і суспільство творить людину. Проте соціальне буття має здатність до відчуження від людини і може бути певною “ворожою” силою, що нависає над людиною, керує нею та визначає її життя. Як справедливо зазначив Г. Маркузе, ще ніколи раніше людство не володіло таким величезним інтелектуальним та матеріальним багатством і, відповідно, ніколи раніше не знало такого потужного контролю суспільства над індивідом.

Американський дослідник Алан Уотс стверджує, що “у наш час думка Заходу змінюється настільки стрімко, що наша психіка іноді виявляється просто неспроможна впоратися з напливом нових ідей і вражень. Виникли не тільки серйозні труднощі в розумінні між інтелектуальною і звичайною публікою, але й сама спрямованість нашого мислення серйозно підриває основи здорового глузду, що лежать в основі суспільних інститутів” [7, 12].

Сучасність породжує індивіда, який намагається перетворити культурне надбання у сукупність знань. Він розділяє культуру за допомогою свого розуму, зводить її до єдності частин, заглиблюється в неї і змінює, не замислюючись над тим, що культура як “друга людська природа така ж загадкова, як і перша, вона настільки ж мало може бути раціоналізована і препарована в наукових поняттях. Скоріше її внутрішня сутність відкривається нам в інтуїціях художників і філософів, на основі яких можна будувати деякі гіпотези про специфіку людського буття” [3, 68].

Така людина невдовзі починає відчувати в глибинах душі сум, згасання життєвих сил та віри у майбутнє. У надрах такої культури поступово зароджується криза. В такі моменти з’являється той гуру, вчитель, за яким починає йти зневірений народ, і саме в такі періоди соціальної нестабільності виникає феномен, який названий контркультурою.

Нагадаємо, що в будь-якій соціальній системі за певних кризових умов та соціальної нестабільності є можливість

виникнення контркультури як специфічного стилю та способу світосприйняття, протилежного до офіційного та загальноприйнятого. Контркультура як система певних світоглядних настанов є і творцем нового типу особистості – людини контркультури. “Ціле покоління молодих навідріз відмовилися прийняти соціальну модель, яку нав’язувало їм суспільство. Середня освіта неминуче привела б до вищої, яка, у свою чергу, забезпечила б їм високооплачувану роботу, будинок за містом, стандартну дружину і обов’язкових за статистикою 1 – 2 дітей.

Вони ж вирішили стати хіппі, “хіпарами”, дітьми квітів і революціонерами” [2, 62].

Контркультура стає ідеологією тієї частини молоді, яка чітко усвідомлює переваги свого становища і для якої навіть становище їхніх батьків є набагато менш привабливе. Це ідеологія тих молодих людей, для яких дорослішання – це синонім до словосполучення – “втрата привілеїв”. Адже для них величезний сенс отримали привілеї, які пов’язані зі свободою, незалежністю від соціальних обов’язків, від моральних та культурних заборон, від обмежень, що накладаються на можливість будь-яким чином використовувати свій час, своє тіло, свою психіку. Мова йде і про економічні привілеї, що є далеко не на останньому місці для молоді, яка чітко усвідомлює, що навіть наркотики також коштують грошей. Для людей, які звикли з дитинства до матеріального благополуччя, ці привілеї постають як щось саме собою зрозуміле, необхідне та обов’язкове і вони не замислюються над їх походженням.

Але саме на основі цих привілеїв здійснюється вирішальний вибір: професії, лінії життєвої поведінки, вибір у створенні сім’ї; вибір, у результаті якого людина бере на себе відповідальність перед іншими. “Ось звідки в контркультурі ця, що так далеко зайшла, непереборна ворожість до всього пов’язаного з дорослим світом серйозності і відповідальності, світом чітких обов’язків, які приймаються якщо не раз і назавжди, то в будь-якому випадку на невизначено довгий термін світом, де жоден екстаз, що на мить виводить людину за межі культури і цивілізації, простору і часу, не позбавить її від

постійного запитання (“а що потім?”), майже нестерпного в момент “пост-екстатичного похмілля” [4, 258].

На думку Ф. Боноскі, ще ніколи у суспільстві не було такої величезної кількості молодих людей, забезпечених усім необхідним: їжею, грошима, дахом над головою, але насправді глибоко нещасних, які глибоко відчують свою покинутість та самотність.

Якою ж постає людина контркультури? Це девіант, нонконформіст, антигерой, буття якого “сповнене снобізму, ненависті та ворожості стосовно всіх тих соціальних ролей, які в системі нормальних міжлюдських відносин розглядаються як необхідні та бажані” [4, 211].

Людина контркультури усвідомлює невідповідність власного, індивідуального “Я” та світу пануючих норм, і саме на основі цього вона прагне відшукати нові альтернативні шляхи соціалізації, які найповніше змогли б реалізувати її природні права.

Контркультура формує особистість, яка характеризується повною відсутністю прагнення, бажання, сили, самовизначення. Поняття “волі” взагалі відсутнє в контркультурі, а пасивність, навпаки, стає однією з найголовніших та визначальних цінностей. Ідеологи контркультури трактують саме таке відречення від боротьби, від будь-якого поривання як заперечення конкуренції. Відсутність у людини контркультури прагнення до будь-чого проявляється у принципі “just being” – просто жити. Це діяння, сутність якого полягає у недіянні. Хіппі перебуває у стані пасивного споглядання, який має у них навіть груповий характер. Їхнє ставлення до світу – це душевний спокій та незворушність, які дають змогу відчутти гармонійну єдність свого “Я” та Всесвіту.

Хіппі розуміють, що для забезпечення себе хоча б мінімальними засобами для існування потрібно працювати. Але праця обмежує свободу хіппі, робить його залежним від суспільства, пов’язує його з цією ненависною йому структурою, від якої він хоче втекти. Для нього ідеалом є образ “вільного ремісника”, незалежного від планів, вимог, трудового розпорядку, який живе у гармонії з самим собою та довкіллям. Турбуючись про свою “творчу свободу”, він не буде рахуватися

ані з замовниками, ані з отриманими замовленнями, ані зі строками їх виконання. Його правило полягає в тому, щоб працювати для внутрішнього задоволення, а не для грошей та багатства.

У листі Тімоті Лірі, духовного батька наркоманії, який відбував строк за розповсюдження наркотиків, до громади можна натрапити такі рядки, що прославляють безмежну свободу у поєднанні із закликами до миру та спокою: “Опирайся любовно, зберігаючи вірність підпільному братству. Опирайся пасивно, виключайся, кайфуйте... Опирайся прекрасно: творіть власне мистецтво, музику. Опирайся духовно: тримайтеся гідно, вихвалайте Господа... любіть життя... роз’їдайте машинний розум Кислотою Святості... дурманьте їх... дурманьте...” [2, 45].

Характерним для психології людини контркультури є також установка на розмиті чуттєвість. Це найбільше стосується сексуальної сфери, де запанував повний хаос. Контркультура переробила все у людині на свій лад, зруйнувавши повністю аксіому про те, що людина повинна бути людиною, чоловік – чоловіком, а жінка – жінкою. В ім’я “нічим не обмеженої чуттєвості контркультура готова відмовитися від усіх благ цивілізації...” [4, 217].

Справжнє духовне життя полягає в тому, щоб у своїй свідомості мати здатність конструювати та поєднувати речі, які ми сприймаємо чуттями, та ідеї, які отримуємо через духовну практику. Для хіппі ж реальним є все, він будь-чому надає статусу буттєвості. Квінтесенцією такої діяльності постає так зване “видіння” – поєднання, одночасна актуалізація чуттєвого та духовного досвіду. Саме через “видіння” людина здатна відчувати себе самодостатньою та вільною, позбувшись пут буденного світу та однобічного, чуттєвого сприйняття реальності. “Видіння” постає як індивідуальна практика, бажання, зусилля. Його не можна передати іншому, відкрити та пояснити. “Ті, хто знають, не говорять. Ті, хто говорять, не знають” [7, 17]. Усе, на що ми можемо спромогтися, – це створити найкращі умови для досягнення такого результату.

На формування цього стилю мислення потужний вплив здійснило захоплення східними культурами, які “сприймалися як школи ірраціоналізму” [4, 73], зокрема дзен-буддизмом, що притягував до себе відсутністю визначеної доктрини, величезною увагою до інтуїції та самозаглиблення. “Дзен – це передовсім переживання; невербальне за своєю природою, воно просто недоступне чисто буквальному і науковому підходу” [7, 16].

Відмова від усього меркантильного, буденного здатна піднести людину до межі, з якої розпочинається споглядання всезагальної космічної гармонії. Таке споглядання відкривається у стані екстазу, викликаного наркотичним сп'янінням та прослуховуванням рок-музики. “Екстаз є кінцевою і своєрідною стадією байдужості, тією стадією, за якою нічого не може бути. У стані непритомності, при неможливості усвідомлення своєї особистості, відсутності свідомого і морального контролю, реальний світ можна більш рішуче, ніж при “буденній” байдужості, взяти в дужки. Більше того, тут навіть дужки не потрібні, оскільки сутністю екстазу і є саме відрив від довкілля, повернення до стану, де панують такі фізіологічні процеси, які при непритомності стирають навіть спогади про соціальні явища” [1, 72].

Екстаз – це втеча від реальної дійсності, від самого себе, від світу, який панує над тобою і над твоїм “Я”. Це вияв безнадії: змін не буде, світ поглинув усіх – поглине він і тебе. Усвідомлення своєї нікчемності штовхає людину до краю безодні, на дні якої – спокій і забуття.

Каталізатором у такій практиці є наркотики, які сприяють розширенню меж людської свідомості і допомагають у створенні таких умов, коли людина починає відчувати в собі присутність душі. Не потрібно жодних розумових спекуляцій – усе, що ми відчуваємо, перебуваючи у стані наркотичного одурманення, є істинним, адекватним та правильним. Головний постулат контркультурного індивіда формулюється приблизно так: “Те, що я переживаю і відчуваю як добро, – це і є добро як таке” [4, 188].

Нездатність до цілеспрямованого вольового зусилля, принципове небажання сконцентрувати свою чуттєвість – усе

це виробляє в контракультурному типі особистості особливе прагнення неприйняття всього того, що протистоїть хаосу. Така людина не приймає будь-якої впорядкованості, організованості, не звертає уваги на внутрішні зв'язки та закономірності. Це своєрідний “вибух”, що руйнує людську оболонку, особистість, і яким би він не був – усе одно залишається миттєвим. Він не має продовження, бо наступний уже бачить своєю метою зовсім інший предмет. Звідси і постає цей виклик усьому організованому. Його можна охарактеризувати як нервовий зрив людини, яка опинилася перед упорядкованістю, а це, у свою чергу, вимагає все нових і нових зусиль для того, щоб продовжувати фізично існувати. Така людина є імпульсивною та ірраціональною. Найвищий принцип такого типу особистості – “рай уже і тут”: причому в цьому словосполученні не так важливе слово “рай”, як слова “уже і тут” [4, 219].

Наступною специфічною особливістю контракультурної особистості є гедонізм. Це возвеличення насолоди до рівня культу, яка позбавляє людину всього духовного, морального. Це культ, у якому людина занурюється в почуття насолоди, яке переживає зараз. Це повне розчинення, самовтрата людини в морі задоволення. “Головне, з чим прагне ототожнити себе індивід, – це з безсмертям задоволення, беручи під знак “+” якраз те, що європейські мислителі, починаючи Платоном і Аристотелем, вважали негативними властивостями задоволення, а саме відсутність у ньому власної міри та визначеності” [4, 219]. Задоволення стає тим єдиним божеством, якому поклоняється це покоління. Контракультура возвеличує просту тілесність, підносячи її до рангу святості; чим далі вони від духу, тим чистішими та істиннішими стають їхні відносини, їхнє світосприйняття. Вони прагнуть повністю позбутися будь-яких духовних функцій людини. Свідомість і самосвідомість є останніми перепонами на шляху містичного розчинення. Тому головне завдання контракультурної людини – звільнитися від цих перешкод. “На місце втраченого активного життєвого контакту із зовнішнім світом і морально-духовного зв'язку з іншою людиною в цей момент приходять ілюзорне відчуття магічного панування над зовнішніми

силами і почуття безпосередньої єдності всіх людських тіл у єдиному тілі, сповненому природних прагнень” [4, 223].

Сформована контркультурою особистість має ослаблене “Над-Я”, вона протистоїть усьому моральному та оформленому, бо в її психіці не сформувалися механізми морально-духовної орієнтації в людському світі та суспільстві. З одного боку, це сталося тому, що в сім’ях, із яких вийшли послідовники контркультури, зламалися механізми соціалізації дитини, а з іншого – це криза світоглядів, яка підірвала моральні установки батьків та дітей.

У рамках контркультури відчувається пригнічення життєвих сил, волі та бажання до життя. Така культура, вищою метою якої є лише насолода, – це культура, що вмирає, оскільки втратила перспективу та майбутнє. “А найбільш хвилюючим є те, що такі потяги культури до смерті, до повернення в “лоно матері” передаються молоді, яка починає сприймати такий потяг як оптимістичну перспективу. І коли загальна маса такої молоді досягає розмірів “критичної маси” – можливість, яка нависла над таким суспільством як реальна, – це суспільство, що народжує молодих дідусів і юних бабусь, які втратили волю до творчості і відходять у небуття” [4, 224].

Дослідивши у статті контркультурний феномен, особливості сформованого ним типу особистості, специфіку світобачення такої людини, можна сформулювати найзагальніші висновки, які віддзеркалюють основні ідеологічні засади життя хіппі. Людина повинна бути вільною та незалежною від зовнішніх, об’єктивних обставин та соціальних інститутів. Досягнення свободи можливе лише через трансформацію власного духовного світу, душі. Досконалому звільненню людини від сірості та буденності життя сприяють наркотики. Будь-які вчинки людини повинні бути спрямовані на збереження власної свободи, яка є найвищою цінністю та метою для кожного. Краса та свобода тотожні одна одній, і досягнення однієї неможливе без досягнення іншої. Всі, хто поділяють викладені постулати, складають духовну общину, яка має статус ідеальної форми

співіснування людей, інші ж, хто не визнає чи не погоджується з такими судженнями, – помиляються.

Викладена у цій статті проблема потребує подальшого дослідження. Зокрема це стосується порівняння контркультурного феномену з іншими історичними проявами асоціальної поведінки.

1. Анчел Ева. Мифы потрясенного сознания. — М.: Политиздат, 1979. – 176 с.
2. Боноски Ф. Две культуры. – М.: Прогресс, 1978. – 434 с.
3. Губин В., Некрасова Е. Философская антропология. — М.: ПЕР СЭ, 2000. – 240 с.
4. Давыдов Ю. Н., Роднянская И. Б. Социология контркультуры. — М.: Наука, 1980. – 264 с.
5. Культурология. XX век. Энциклопедия. – СПб.: Университетская книга, 1998. – 447 с.
6. Маркузе Г. Одномерный человек. – М.: REFL-book, 1994. – 368 с.
7. Уотс А. Путь дзэн. – К.: София, 1993. – 320 с.
8. Reich Ch. The greening of America. – New York, 1969.
9. Roszak Th. The making of counter-culture: Reflections on the technocratic society and its youthful opposition. – New York, 1969.

Андрей Капко. Контркультура и человек контркультуры. В статье исследуется феномен контркультуры как специфически “иной” способ отношения к действительности, являющийся по своей сущности противоположным общепринятому. Каждая культурная эпоха разнообразна и многогранна в проявлениях общих тенденций развития, отношении к традициям, утверждению человеческого духа. Контркультура как культурно-исторический феномен является творцом особенного типа человеческой личности, нового уровня мировосприятия и мироотношения, отражением глубинных деструктивных процессов, имеющих место в обществе.

Ключевые слова: контркультура, личность, хиппи, нонконформизм, видение, гедонизм, экстаз.

Andriy Kapko. Counter-Culture and a Counter-Culture Man. In the article is considered the phenomenon of the counter-

culture, which is a special set of the behavioral standards, rules, principles and according to it is oriented opposite to the generally accepted line of the social development; and a man, who is formed by the counter-culture with his specific outlook aims, his special level of self-identification, his self-expression and self-affirmation, which became the reflection of those deep destructive processes that took place in society of that time.

Key words: counter-culture, personality, hippies, non-conformism, vision, hedonism, ecstasy.